FONEMELE LIMBII ROMÎNE

DE

ACAD. E. PETROVICI

Sistemul fonematic schiţat în prezentul articol a stat la baza primei redactări a capitolului despre fonemele limbii romîne al *Gramaticii limbii romîne* a Academiei R.P.R. (vol. I, p. 55—101). Majoritatea membrilor colectivului de redactare a *Gramaticii* a fost de părere că această prezentare a sistemului fonemelor romîneşti conţine prea multe lucruri noi, discutabile, de aceea ea trebuie refăcută în sensul foneticii romîneşti tradiţionale.

În cursul discuţiilor din sînul colectivului de gramatică al Institutului de lingvistică din Bucureşti s-a afirmat că sistemul fonematic propus de mine este valabil numai pentru o seamă de graiuri regionale, dar nu pentru limba romînă literară, care posedă un sistem fonematic bogat în diftongi şi triftongi [1], prezentînd consoane palatalizate (moi, muiate) numai la sfîrşit de cuvînt [2].

Este adevărat că sistemul fonemelor romîneşti mi-a fost sugerat în primul rînd de graiurile noastre regionale pe care le-am cunoscut în cursul anchetelor dialectale întreprinse pentru *Atlasul lingvistic romîn*. Cele două expuneri asupra corelaţiilor de timbru pe care le-am publicat în « Studii şi cercetări lingvistice » se bazează în mare parte pe materialul *Atlasului* [3]. Ca o urmare a acestor discuţii, mi-am pus întrebarea, dacă nu cumva felul meu de a concepe sistemul fonematic al limbii romîne literare nu e decît o încercare de

[1] Vezi Gramatica limbii romîne, Bucureşti, Editura Academiei R.P.R., 1954, p. 60 urm.

[2] Ibid., p. 70 urm.

[3] E. Petrovici, Corelaţia de timbru a consoanelor dure şi moi în limba romînă, SCL, I, p. 172 urm.; id. Corelaţia de timbru a consoanelor rotunjite şi nerotunjite în limba romînă, SCL, III, p. 127 urm.

BDD-A10311 © 1956 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:00:51 UTC)

a forța realitățile fonetice ale limbii romîne literare ca să intre în schema structurii fonematice a graiurilor regionale. M-am întrebat de asemenea dacă, stabilind un sistem fonematic identic (sau aproape identic) pentru graiurile regionale și limba noastră literară, între care se constată deosebiri apreciabile de pronunțare, nu tratez cumva problemele de fonetică în mod structuralist. Mi s-au părut structuraliste și schemele care arată simetria sistemului fonematic al unei limbi.[1] De atunci am continuat însă adîncirea studiului din punct de vedere funcțional al fonemelor romînești, atît ale limbii literare cît și ale graiurilor regionale, descoperind noi fapte [2], care m-au întărit în convingerea că toate graiurile noastre regionale, inclusiv graiul muntenesc și limba literară, au un sistem fonematic bazat pe principii identice. Discuțiile avute cu colectivul de fonetică al Institutului de lingvistică din București [3] și cu acad. Al. Rosetti [4] m-au convins că obiecțiile care se aduc sistemului fonematic stabilit de mine nu-i zdruncină valabilitatea [5]. Mi-am întărit convingerea că schemele care arată simetria sistemelor fonematice nu sînt structuraliste [6]. Pentru continuarea studiilor mele asupra fonematicii limbii romîne discuțiile purtate în anii 1952 și 1953 în Uniunea Sovietică [7] asupra problemei fonemului mi-au fost de un mare ajutor, convingîndu-mă că sistemul fonematic al limbii romîne pe care l-am stabilit pe baza studiului funcțional consecvent al sunetelor graiurilor regionale romînești este valabil și pentru limba romînă literară. Cred că e bine ca acest sistem fonematic să fie cunoscut și discutat în cercuri cît mai largi.

★

Înainte de a trece la prezentarea sistemului fonematic al limbii romîne, să explicăm în cîteva cuvinte ce se înțelege prin termenii de fonem și de variante poziționale ale fonemelor. Se numește fonem sunetul limbii considerat ca cea mai mică unitate fonică avînd funcțiunea de a deosebi învelișul sonor al cuvintelor și

---

[1] Vezi E.Petrovici, Unele probleme de fonetică în lumina învățăturii staliniste despre limbă, « Limba romînă », II (1953), fasc. 3, p. 17 urm. (vezi îndeosebi p. 24 și 25). Același lucru l-am susținut și într-o conferință ținută la Institutul de studii Romîno-Sovietic.

[2] Vezi E. Petrovici, Rimele romînești din punct de vedere fonologic, « Limbă și literatură », 1955, p. 273 urm.

[3] Vezi Cercetări experimentale asupra diftongilor romînești, SCL,VI, p. 7 urm.; Noi cercetări experimentale asupra diftongului romînesc *ea*, SCL, VI, p. 183 urm.

[4] Vezi Al. Rosetti, Concluzii fonologice la expunerea asupra diftongului *ea*, SCL, VI, p. 25 urm.; id., « Fonetica » în « Gramatica limbii romîne », vol. I, București, Editura Academiei R.P.R., 1954, SCL, VI, p. 161 urm.; id., Despre consoanele palatalizate și consoanele muiate, SCL, VI, p. 199 urm.

[5] Vezi E. Petrovici, Contribuții la Studiul fonemelor limbii romîne, SCL, VI, p. 29 urm.; id., « Fonetica » în « Gramatica limbii romîne », vol. I, SCL, VI, p. 163 urm.; id., Rimele romînești din punct de vedere fonologic, « Limbă și literatură », 1955, p. 273 urm.

[6] Vezi Al. Graur, Studii de lingvistică generală, Ed. Academiei R.P.R., 1955, p. 19, nota 1.

[7] Vezi periodicul Secțiunii pentru literatură și limbă a Academiei de Științe a U.R.S.S., Izvestiia Akademii Nauk S.S.S.R. Otdelenie literaturî i iazîka, XI, XII.

BDD-A10311 © 1956 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:00:51 UTC)

morfemelor. S-a simțit nevoia creării termenului de fonem, deoarece termenul de sunet se aplică în general în fonetică pentru a denumi nuanțele fonemelor lipsite de vreo însemnătate funcțională. Prin termenul de fonem se relevă rolul funcțional și social al sunetului în sistemul limbii.

Deosebindu-se între ele, fonemele disting și învelișul sonor al cuvintelor și al formelor gramaticale.

În cursul vorbirii fonemele se succed unul după altul într-o înlănțuire strînsă. Prin persistența unor poziții ale organelor vorbirii caracteristice fonemului precedent și prin anticiparea unor mișcări ale acestor organe necesare articulării fonemului următor, adică prin așa-numita coarticulație, toate fonemele unui cuvînt se leagă strîns între ele, se întrepătrund, modificîndu-se fiecare sub acțiunea fonemelor vecine, prezentînd nuanțe determinate de poziție. Astfel vocalele urmate de un *n* sînt de obicei nazalizate în a doua jumătate a duratei lor. Uneori nazalizarea este completă (de ex. vocala *u* sau *î* în cuvinte ca *uns*, *însă* etc.). Consoana *n* urmată de *k (c)*, *g* își modifică articulația lingvală, care din dentală (în urma atingerii vîrfului limbii de alveolele incisivilor superiori) devine velară (prin atingerea rădăcinii limbii de vălul palatului, ca pentru *k*, *g* următori, în cuvinte ca *bancă*, *lîngă* etc.). Nuanțele acestea determinate de poziție, de mediul fonetic în care se găsește fonemul, se numesc variante poziționale ale fonemelor.

Foneticienii dau adeseori numele de sunete și variantelor poziționale. Se vorbește de pildă despre sunetul *n* velar (în *luncă*, *lungă* etc.), deosebit de *n* dental (în *bun*, *punte*, *unde* etc.). În limba romînă, însă, cele două varietăți de *n* n-au funcțiuni deosebite, căci nu există două cuvinte romînești care să se deosebească numai prin aceea că unul are un *n* dental, iar al doilea un *n* velar, deoarece acesta din urmă e condiționat de *k* sau *g* următori. În această poziție un romîn nu poate rosti decît un *n* velar, care apare numai în această poziție. Nazala dentală și cea velară nu ajung așadar niciodată să stea în poziții identice, ca să poată deosebi cuvintele. Cazul nazalelor *n* și *m* este însă diferit. Acestea pot sta în poziții identice și deci pot deosebi cuvintele (de ex. *rană* ~ *ramă*, *brună* ~ *brumă*, *nor* ~ *mor*, *han* ~ *ham* etc.). Sunetele *n* și *m* sînt prin urmare unități fonice care deosebesc cuvintele; ele sînt foneme independente. Iar sunetele *n* dental și *n* velar, prin aceea că se deosebesc unul de altul, nu pot deosebi cuvintele; ele sînt variantele poziționale ale unui singur fonem.

Adeseori e foarte greu de stabilit dacă o varietate de sunet este un fonem independent sau numai o variantă a vreunui fonem, înrudit din punct de vedere articulatoriu și acustic cu această varietate de sunet. Pentru a decide dacă deosebirea dintre două sunete apropiate articulatoriu și acustic este fonematică, adică necondiționată de poziție, sau nefonematică, adică condiționată de poziție, analiza unităților fonice care compun cuvintele trebuie făcută ținîndu-se seamă de întregul sistem fonematic al limbii respective. Făcută mecanic, izolată de întregul sistem fonematic al limbii, ea duce la concluzii eronate.

BDD-A10311 © 1956 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:00:51 UTC)

Astfel se spune obișnuit că un cuvînt ca *lunea* este compus din cinci foneme *l, u, n* și diftongul *ea*. Se susține că deosebirea dintre cuvintele *luna* și *lunea* e constituită de deosebirea dintre *a* și diftongul *ea*. Într-adevăr în a doua silabă a cuvîntului *lunea* se rostește un *a* precedat de un așa-numit *e* semivocalic. Dar *luna* și *lunea* prezintă și altă deosebire. Anume, *n* din *lunea* are o articulație suplimentară a dosului limbii la palat, adică în cursul duratei lui *n* limba este în poziția lui *e* sau *i*. Un astfel de *n* se notează fonetic $\overset{i}{n}$. *Luna* se deosebește de *lunea* pe de o parte prin deosebirea dintre *n* și $\overset{i}{n}$, pe de alta prin deosebirea dintre *a* și *ea*. Care dintre aceste deosebiri este fonematică? Toți fonologii sînt de acord că în sistemul fonematic al limbii romîne $\overset{i}{n}$, adică *n* palatalizat (muiat), este un fonem diferit de *n* și se întîlnește la sfîrșit de cuvînt. Prin opoziția $n \sim \overset{i}{n}$ (notat de obicei *ń*) se deosebesc singularele *an, ban, bun, sprinten* etc. de pluralele *ań, bań, buń, sprinteń* etc.(scrise ortografic *ani, bani, buni, sprinteni*). Prin aceeași opoziție se deosebește persoana I a verbelor *adun, închin, sun* etc. de persoana a II-a *aduń, închiń, suń* etc. (ortografic *aduni, închini, suni* etc.)[1]. Însuși substantivul *lunea* are forma nearticulată *luń*. Deosebirea $n \sim ń$ este așadar fonematică; *n* și *ń* sînt două foneme autonome. În schimb deosebirea $a \sim ea$ nu este fonematică. În cuvîntul *lunea*, diftongul *ea* se datorește faptului următor: Prin adăugarea la forma nearticulată *luń*, care e un substantiv feminin, a articolului hotărît fem. sg. *-a* se obține forma *luńa*, în care *ń* (*n* palatalizat) e urmat de un *a*. Deoarece pentru *ń* dosul limbii este în poziția aproximativă a lui *i* sau *e*, trecerea din poziția *i* (sau *e*) în poziția *a* nu se poate face instantaneu; deplasarea aceasta a limbii se face în cîteva sutimi de secundă. În acest scurt interval de timp între *ń* și *a* următor apare un sunet de trecere avînd timbrul lui *e*. Este așa-numitul *e* semivocalic. Așadar *ea* a luat naștere prin modificarea lui *a* sub acțiunea consoanei precedente palatalizate. Din cele spuse rezultă că în *luna* și *lunea* deosebirea $n \sim ń$ este necondiționată, fonematică (deoarece se întîlnește și la sfîrșit de cuvînt, unde nu poate fi condiționată de o vocală următoare), iar deosebirea *a—ea* este condiționată (deoarece « diftongul » *ea* este condiționat de existența unei consoane palatalizate precedente), deci este nefonematică. « Diftongul » *ea* este o variantă pozițională a fonemului « a », determinată de existența unei consoane palatalizate precedente. Acest « diftong » nu apare niciodată în altă poziție decît după consoană palatalizată, căci în pronumele *ea, aceea*, în substantive articulate ca *aleea, epopeea* etc. și în formele verbale ca *atenuează, creează* etc. se rostește consoana iod (numită și *i* consoană sau semivocala *i̯*) urmată de *a*: *i̯a*.

Ținînd seamă de întregul sistem fonematic al limbii romîne trebuie așadar să considerăm consoanele dinaintea « diftongului » *ea* ca foneme consonantice palatalizate iar « diftongul » *ea* ca o variantă pozițională a fonemului vocalic « a ».

---

[1] Vezi Gramatica limbii romîne, Ed. Academiei R.P.R., I, p. 71 — 72.

BDD-A10311 © 1956 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:00:51 UTC)

Aplicînd metoda analizei deosebirilor fonematice și nefonematice dintre sunete ținînd seamă de întreg sistemul fonematic romînesc, ajungem la concluzia că nu numai « diftongul » *ea* după consoană este o variantă poziționlă a fonemului vocalic « a », ci și diftongul *oa* după consoană, precum și triftongul *eoa (ioa)* după consoană. Fonemul « a » prezintă așadar după consoană variantele poziționale *a, ea (ia), oa* și *eoa (ioa)* (în cuvinte ca *tacă, gară, teacă, gheară, maghiar, toacă, doar, leoarcă, aripioară*, în transcriere fonematică, adică notînd numai fonemele fără a ține seamă de variantele poziționale: *takă, gară, t'akă, ǵară, maǵar* [1], *t°akă, d°ar* [2], *l'°arkă, arip'°ară)*. În cuvintele *tacă, gară*, înaintea fonemului « a » avem consoane nepalatalizate, neutre *(t, g)* ; în *teacă, gheară, maghiar* avem consoane palatalizate, moi sau muiate *(t', ǵ)*; în *toacă, doar* consoane labializate, mai precis labio-velarizate, rotunjite *(t°, d°)*, iar în *leoarcă, aripioară*, înaintea fonemului « a » avem consoane labio-palatalizate, muiate-rotunjite *(l'°, p'°)*. Asupra acestor patru serii de foneme consonantice vom reveni în capitolul următor.

Prin același procedeu se poate stabili că și « diftongul » *eo (io)* după consoană, în cuvinte ca *badeo, Corbeo, șchiop* (în transcriere fonematică *bad'o, Korb'o, șk'op)*, este o variantă poziționlă a fonemului vocalic « o », iar « diftongul » *iu* după consoană, în cuvinte ca *Galațiul, cîștiul, Botoșaniul* (în transcriere fonematică *Galaț'ul, kîșt'ul, Botoșan'ul)*, este o variantă poziționlă a fonemului vocalic « u ».

Aplicînd aceeași metodă constatăm că vocalele *ă-e* și *î-i* constituie cîte un singur fonem vocalic, fonemele vocalice « ă/e » și « î/i ».

Limba romînă are așadar cinci foneme vocalice, « a », « o », « u », « ă/e », « î/i », care, așezate după gradul de deschidere și după participarea sau neparticiparea buzelor la rostirea lor, se grupează sub forma unui triunghi.

î/i u
ă/e o
a

La același rezultat ajungem și prin alte metode. Astfel, de pildă, dacă examinăm rimele romînești, constatăm că *a* rimează cu *ea (rază—luminează*, la Eminescu), *a* cu *oa (ape-aproape*, la Eminescu), *a* cu *eoa (crape-pleoape*, la Arghezi [3]), *ea* cu *oa (întreabă-podoabă*, la Eminescu), *o* cu *io (popii-șchiopii*, la Arghezi), *u* cu *iu (văgăuni - plecăciuni*, la Topîrceanu), *ă* cu *e (cerul-adevărul*, la Eminescu) și *î* cu *i (romîne-senine*, la Eminescu). Luînd în considerare că rima

[1] Semnul ' (în terminologia tipografică: primă) așezat deasupra consoanelor sau după cle s-a dezvoltat dintr-un *i* mic care indica articulația suplimentară palatală a dosului limbii în timpul duratei consoanei respective. Cf. Gramatica limbii romîne, Ed. Academiei R.P.R., I, p. 70.

[2] Printr-un cerculeț (în terminologia tipografică: grad) aplicat unei litere se arată labializarea, adică rotunjirea, țuguierea buzelor în timpul rostirii unui sunet.

[3] Cuvîntul *pleoape* are două silabe în versul lui Arghezi.

BDD-A10311 © 1956 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:00:51 UTC)

(de altfel și asonanța) cere identitatea ultimei vocale accentuate (în termeni fonologici: identitatea ultimului fonem vocalic accentuat) de la sfîrșitul a cel puțin două versuri, trebuie să tragem concluzia că, pentru simțul lingvistic al poeților noștri, de ex. al lui Eminescu, *a-ea-oa-eoa* constituie un fonem vocalic, de asemenea *o-eo (io)*, *u-iu*, *ă-e* și *î-i*. În felul acesta am ajuns tot la cinci foneme vocalice[1].

SISTEMUL CONSONANTIC ROMÎNESC

CORELAȚIILE DE TIMBRU ALE CONSOANELOR

Particularitatea cea mai caracteristică a sistemului consonantic romînesc — și a întregului nostru sistem fonematic — este existența în limba romînă, pe lîngă corelația « consoane surde ~ consoane sonore », a două corelații de timbru a consoanelor, corelația « consoane nepalatalizate ~ consoane palatalizate » și corelația « consoane nelabializate ~ consoane labializate ». Timbrul palatal al consoanelor (numite consoane palatalizate, moi sau muiate) se produce prin adăugarea, la articulația specifică a consoanei, a unei articulații suplimentare palatale (ridicarea dosului limbii spre palat, aproximativ în poziția lui *i* sau *e)*, iar timbrul labial al consoanelor (numite labializate, rotunjite) se datorește articulației suplimentare labiale (rotunjirea, țuguierea buzelor, ca pentru un *u)*. Există și consoane care prezintă atît o articulație suplimentară palatală, cît și una labială. Acestea sînt consoanele labio-palatalizate (muiate-rotunjite).

Consoane palatalizate

Consoanele prevăzute cu articulații suplimentare constituie serii care se opun seriei consoanelor lipsite de articulații suplimentare, precum se opun și între ele. Astfel, de pildă, consoanele cu articulație suplimentară palatală, consoanele palatalizate *(p', b', ḿ, f', v', t', d', ń, ś, ź, ť, ş́, j', l', ŕ, k', ǵ, h')*, se opun consoanelor lipsite de această articulație suplimentară, consoanelor nepalatalizate (*p, b, m, f, v, t,* etc.). Consoanele palatalizate sînt foneme autonome, independente de cele nepalatalizate. Opoziția dintre o consoană palatalizată și una nepalatalizată deosebește un cuvînt de altul sau o formă gramaticală de alta, de exemplu *skap ~ skap'* (ortografic *scap ~ scapi*), *korb ~ korb'* (ortografic *corb ~ corbi)*, *ba ~ b'a* (ortografic *ba ~ bea)*, *skol ~ skol'* (ortografic *scol ~ scoli)*, *lak ~ l'ak* (ortografic *lac ~ leac)*, *Petro ~ Petr'o* (ortografic *Petro ~ Petreo)* [2], *ung ~ unǵ* (ortografic *ung ~ unghi)*, *monah ~ monah'* (ortografic *monah ~ monahi)* etc. Cele două serii, cea nepalatalizată și cea palatalizată, formează o core-

[1] Referitor la ajutorul pe care ni-l dau rimele romînești în studiul sistemului nostru fonematic, vezi E. Petrovici, Rimele romînești din punct de vedere fonologic, « Limbă și literatură », 1955, p. 273 urm.

[2] Vocativele numelor de persoană *Petra ~ Petrea* (fonematic *Petr'a)*.

BDD-A10311 © 1956 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:00:51 UTC)

lație. Raportul dintre *p* și *p'* este egal cu raportul dintre *b* și *b'*, *f* și *f'*, *ț* și *ț'* ș.a.m.d. Corelația poate fi exprimată printr-o formulă mai scurtă, de exemplu *p*: *p'* = *b*: *b'* = *m*:*ḿ* = *f*:*f'* etc. Și corelația «consoane surde — consoane sonore» poate fi prezentată sub aspectul unei formule asemănătoare, de exemplu *p*: *b* = *f*: *v* = *t*: *d* = *s*:*z* = *ș*:*j* etc., adică *p* este în același raport cu *b* ca *f* cu *v*, ca *t* cu *d* etc.

Gramatica Academiei R.P.R. admite existența în limba romînă a consoanelor prevăzute cu o articulație suplimentară palatală [1], dar le atribuie o valoare distinctivă numai la sfîrșit de cuvînt. În realitate, după cum am văzut mai sus, consoane palatalizate avem și în interiorul cuvintelor, înaintea fonemelor vocalice «a» *(luńa, b'a*; ortografic *lunea, bea)*, «o» *(Korb'o, Petŕo*; ortografic *Corbeo, Petreo)*, «u» *(puşt'ul, Galaţ'ul*; ortografic *puștiul, Galațiul)*, «ă/e»—*veg'em;* ortografic *veghem)* [2] și «î/i» *(veģind, sărind*; ortografic *veghind)*[3].

Pe lîngă aceste 18 consoane palatalizate care se opun corespondentelor lor nepalatalizate, limba romînă posedă trei consoane cu timbru palatal, care n-au corespondente nepalatalizate, anume *č, ǧ, ǰ*. Cea mai sigură dovadă că aceste trei consoane n-au corespondente nepalatalizate o constituie faptul că după ele nu pot urma variantele *ă, î*, ci numai variantele *e, i* ale fonemelor vocalice «ă/e», «î/i». Astfel, adjective ca *stîngač (stîngaci), viu̯oǰ (vioi)* nu pot deosebi singularul de plural nici la masculin și nici la feminin *(stîngače* sg. și pl., *viu̯aǰe* (ortografic *vioaie* sg. și pl.).

Consoane labializate

Multe graiuri regionale romînești posedă, la sfîrșit de cuvînt, consoane labializate (rotunjite) în unele forme gramaticale (nominativ-acuzativ sing. masc. și neutru nearticulat al substantivelor și adjectivelor; pers. I sing. și pl. a verbelor la prezent, imperfect, perfectul simplu și mai mult ca perfectul etc.). Labializarea finală se constată și la consoane palatalizate în formele gramaticale amintite. Consoanele labio-palatalizate în aceste graiuri servesc la deosebirea formelor gramaticale: singularul de plural la substantive și adjective *(ok'°* sing. — *ok'* pl., *dibač°* sing. — *dibač* pl., *puǰ°* sing.— *puǰ* pl., *învățătoŕ°* sing.—*învățător'* pl., *taǰ°* pers. I— *taǰ* pers. a II-a, *kîntaǰ°* pers. I sing. perf. simplu— *kîntai* pers. a II-a sing. a imperfectului etc.).

Consoanele finale labializate (mai precis labio-velarizate) au timbrul lui *u̯*, care se aude ca un apendice labio-velar al consoanelor. E așa-numitul «*u*

[1] Vezi Gramatica limbii romîne, Ed. Academiei R.P.R., I, p. 70 urm., unde consoanele cu o articulație suplimentară palatală sînt numite «muiate», termen întrebuințat aproape exclusiv de fonologi pentru a desemna consoanele cu timbru palatal.

[2] După consoană nepalatalizată, în această formă gramaticală (ind. prez. pers. I. pl. conjugarea I) apare varianta *ă* a acestui fonem vocalic *băgăm, alungăm* etc.

[3] După consoană nepalatalizată în această formă gramaticală (gerunziu, conjugarea I și a IV-a) apare varianta *î* a acestui fonem vocalic: *băgînd, urînd, hotărînd*, regional *păzînd* etc.

BDD-A10311 © 1956 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:00:51 UTC)

scurt final », care corespunde lui « *i* scurt final », apendicele palatal al consoanelor palatalizate. Consoanele labio-palatalizate (muiate-rotunjite) au timbrul lui *ü*, avînd un apendice labio-palatal, un « *ü (iu)* scurt final ». Apendicele labio-velar și cel labio-palatal îl regăsim și la consoane din interiorul cuvîntului, la acelea care în ortografia obișnuită sînt urmate de variantele *oa* și *eoa (ioa)* a fonemului vocalic «a». În cuvinte ca *doar*, *vino-ncoa*, *aproape* avem consoanele labio-velarizate d°, k° și r°. Între consoana labio-velarizată și *a* următor se aude un scurt *u*, apendicele labio-velar al consoanei: $d^{u}ar$, $înk^{u}a$, $apr^{u}ape$. În cuvinte ca *aripioară*, *pleoapă*, *chioară*, consoanele dinaintea « triftongului » *eoa (ioa)* sînt labio-palatalizate *(*p'°, l'°, k'°*)*, cu un apendice labio-palatal, care se aude ca un *ü* (sau un *ö*) scurt: $arip^{\ddot{u}}ară$, $pl^{\ddot{u}}apă$, $k'^{\ddot{u}}ară$. Apendicele acestea labiale (labio-velar și labio-palatal) sînt așa de scurte, încît nu împiedică variantele $^{\circ}a$, $'^{\circ}a$ (ortografic *oa*, *eoa*, *ioa)* să rimeze cu varianta fundamentală *a*. În rimele lui Eminescu *mare-doare*, *bogată-toată*, *întreabă-podoabă*, *iară-nevestioară* etc. vocala rimei este fonemul vocalic « a » precedat fie de consoane neutre (adică nepalatalizate și nelabializate), fie de consoane palatalizate, fie de consoane labio-velarizate, fie în sfîrșit de consoane labio-palatalizate. În transcriere fonematică rimele de mai sus se scriu:

mare — d°are
bogată — t°ată
într'abă — pod°abă
i̯ară — nevest'°ară

Fonemul consonantic iod

Ceea ce se numește în fonetica tradițională romînească « semi-vocala *i* » sau « *i* semivocalic », din punct de vedere funcțional, fonologic, este o consoană. De aceea termenul de « *i* consoană » este mai potrivit decît acela de « *i* semivocalic ». Totuși sunetul acesta nu este un *i*. Gradul de apropiere a dosului limbii de palat este mai mare pentru *i* consoană decît pentru vocala *i*. *I* consoană este o constrictivă palatală sonoră, avînd un ușor zgomot fricativ palatal, mai ales la începutul cuvîntului. De aceea e bine ca această consoană să fie numită cu un termen care să-i sublinieze natura consonantică. Fonologii o numesc consoana iod și o transcriu de obicei cu litera *y* [1].

Caracterul de consoană al lui iod rezultă din faptul că în poziție intervocalică, ca orice consoană în această poziție, el formează silabă cu vocala ce-i urmează. Forma articulată a lui *roi̯* se silabisește *ro-i̯ul*, întocmai ca forma articulată a lui *rol*, *rod*, *rob*, *rom* etc.: *ro-lul*, *ro-dul*, *ro-bul*, *ro-mul* etc.

Prin urmare grupurile *i̯a*, *ai̯*, *i̯o*, *oi̯*, *i̯u*, *ui̯*, *i̯e*, *ei̯*, *ii̯*, *ăi̯*, *îi̯* sînt grupuri formate dintr-o consoană (iod) + vocală sau vocală + consoană (ca de ex. *la*, *al*, *lo*, *ol*, *lu*, *ul*, *le*, *el* etc.).

[1] În Gramatica Academiei R.P.R. se întrebuințează termenul, mai puțin corect, de iot.

BDD-A10311 © 1956 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:00:51 UTC)

Iod se întîlnește și după consoane, anume după labiale, în cuvinte ca *piatră, pietre, piele, piept, biet, biată, abia, miel, mia, fier, fiare, fiere, fierbe, fiarbă* etc. Un cuvînt ca *piatră* este compus din șase foneme, patru foneme consonantice și două foneme vocalice: *p — i̯ — a — t — r — ă*. În pronunțarea unora, iod în această poziție e foarte slab pronunțat, devenind numai un apendice palatal al labialei precedente. Formele *piatră, pietre* sînt pronunțate *p'atră, p'etre* sau *p^{e}atră p^{e}etre*, ca și cînd ar fi scrise ortografic *peatră, petre*. Pronunțarea aceasta e neliterară.

Ortografia noastră nu posedă o literă specială pentru iod, ci îl redă prin *i* și cîteodată prin *e* (de ex. *ea = i̯a, aceea — ăceia*). Înainte de *i* și între *i* și *e* sau *a* nu se notează (de exemplu în participii ca *în-doi-it, pustii-it, ului-it* și în forme ca *viie = vie, viia = via* etc.). Din cauza aceasta lumea nu-și dă seama de existența lui. Astfel, de pildă, se vorbește despre un sufix verbal *-u-*, care în realitate este *-ui̯-*: *(eu) stăr-ui̯, (tu) stăr-ui̯, (el) stăr-ui̯-e, (noi) stăr-ui̯-im* etc. Iod se pronunță de obicei și la început de cuvînt înainte de *i*, dar nu este notat în scriere: *i̯in* (ortografic *in*), *i̯inimă* (ortografic *inimă*), substantivul *i̯ie* (ortografic *ie*), articulat *i̯ia* (ortografic *ia*) etc.

Între vocale deschise (*e, o, a*) iod se pronunță și el mai deschis, cîteodată abia perceptibil. Cuvinte ca *femeie, femeia, voia*, se pronunță *feme^{e}e, feme^{e}a, vo^{e}a*. De aceea ultimele două silabe ale lui *femeie, femeia*, și *alee, aleea* se rostesc la fel, cu un iod foarte slab între cei doi *e*, respectiv între *e* și *a*. De aceea cuvinte ca *alee, epopee* ar trebui scrise *aleie, epopeie*, iar articulat *aleia, epopeia*.

Fonemul consonantic digamma

Întocmai ca semivocala *i*, și semivocala *u (u̯)* este o consoană. De aceea se numește și «*u* consoană». Pentru același motiv pentru care *i* consoană este numit iod, e bine ca și *u* consoană să fie desemnat cu un termen care să-i sublinieze natura consonantică. Filologii clasici întrebuințează pentru aceasta numele literei grecești digamma. Fonologii îl transcriu pe digamma prin *w*. Dovada că digamma este o consoană o constituie faptul că, în poziție intervocalică, întocmai ca iod și ca orice consoană în această poziție, formează silabă cu vocala care-i urmează: *nou̯*, dar *no-u̯ă* (la fel *zi-u̯a, plo-u̯ă* etc.). Grupurile *oa* (la început de silabă), *ua, au, ou, uu, eu, iu, uă, ău, uî, iu* etc. sînt constituite din consoana digamma + vocală, respectiv vocală + digamma: *u̯are (oare), u̯amen' (oameni), viu̯ară (vioară), viu̯aie (vioaie), ziu̯a, dau̯, nou̯, asiduu̯, greu̯, viu̯, plou̯ă, rău̯, plou̯înd, rîu̯* etc. Ortografia noastră nu-l notează pe digamma înainte de *u* și între *u* și vocalele *a, ă, î*: *rîu̯*, articulat *rîu̯ul* (ortografic *rîul*); *luu̯a* (ortografic *lua*[1]; *luu̯ă* (ortogr. *luă*)[2]; *luu̯înd* (ortogr. *luînd*)[3] etc. În graiurile regionale și în pronunțarea literară a unora, orice *o* inițial este precedat de digamma: *u̯om, u̯os, u̯oi, u̯orb, u̯oraș* etc. În această pronunțare, deosebirea dintre singular

[1] În forma *ploua* (fonematic *plou̯a*) digamma este notat prin *u*.

[2] Cf. *plouă* (prezent și perfectul simplu).

[3] Cf. *plouînd*.

BDD-A10311 © 1956 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:00:51 UTC)

și plural sau dintre masculin și feminin se face și prin alternanța *o /a* [1]: *u̯om — u̯amen'*, *u̯os-u̯ase*. *u̯oi̯-u̯aie*, *u̯orb-u̯arbă*.

Întocmai ca iod, și digamma se pronunță mai deschis și foarte slab între vocale. Într-un cuvînt ca *roua*, digamma se deschide și se reduce atît de mult, încît acest cuvînt ar putea fi transcris fonetic: *ro°a*. Din cauza influenței labializatoare a lui digamma asupra lui *ă* următor, schimbîndu-l în *o*, formele scrise fonematic *rou̯ă*, *nou̯ă*, *vou̯ă* se pronunță de obicei *ro°o*, *no°o*, *vo°o* sau chiar *roo*, *noo*, *voo*.

★

Din cele expuse rezultă că sistemul fonematic romînesc constă din fonemele vocalice

î /i u
ă /e o
a

și fonemele consonantice

neutre:	—	p	b	m	f	v	t	d	n	s	z	ț	ș	j	l,	r	k	g	h	—	—	—	
palatalizate:	—	p′	b′	m′	f′	v′	t′	d′	n′	s′	z′	ț′	ș′	j′	l′	r′	k′	g′	h′	č	ğ	i̯	
labio-velarizate:	u̯	p°	b°	m°	f°	v°	t°	d°	n°	s°	z°	ț°	ș°	j°	l°	r°	k°	g°	h°	—	—	—	
labio-palatalizate:	—	p′°	b′°	m′°	f′°	v′°	t′°	—	n′°	—	—	—	—	1′°	r′°	k′°	g′°	←	č°	ğ°	i̯°		

Examinînd lista de mai sus, constatăm că digamma (*u̯*), consoana labio-velară prin excelență, n-are corespondente în celelalte serii. Consoanele *č*, *ğ* și iod (*i̯*) n-au corespondente în seria consoanelor neutre și labio-velarizate. În ce privește seria consoanelor labio-palatalizate, constatăm că este incompletă, De altfel consoanele labio-palatalizate sînt puțin frecvente.

Dăm mai jos cîteva exemple din care reiese funcțiunea distinctivă a acestor foneme consonantice.

Opozițiile *p — p′*: *skap — skap′* (*scap — scapi*), *skump — skump′* (*scump — scumpi*);

p — p°: *pată — p°ată* (*pată — poată*); *p — p′ — p° — p′°* în silabele *pa — p′a — p°a — p′°a* ale cuvintelor *pare*, *înkăp°a* (*încăpea*), *top°are* (*topoare*), *arip′°are* (*aripioare*);

b — b′: *întreb — întreb′* (*întrebi*), *čerb — čerb′* (*cerb-cerbi*), *ba — b′a* (*bea*), *babo — Korb′o* (*Corbeo*);

b — b°: *bare — b°are* (*boare*);

b — b′ — b° — b′° în silabele *ba — b′a — b°a — b′°a* ale cuvintelor *bare*, *slăb′a* (*slăbea*), *b°are* (*boare*), *tărăb′°are* (*tărăbioare*) [2];

m — m′: *pom pom′* (*pomi*), *prima* (imperf. pers. a III sg.) — *prim′a* (*primea*);

m — m°: *mare — m°are* (*moare*);

---

[1] Alternanța *o /a* este însoțită și de alte alternanțe în vocalismul desinențelor și sufixelor. Vezi « Gramatica », Ed. Academiei R.P.R., I, p. 113.

[2] Vezi A. Graur, Les diphtongues en roumain, « Bulletin linguistique », II, p. 18 urm.

BDD-A10311 © 1956 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:00:51 UTC)

m — m' — m°— m'° în silabele *ma — m'a — m°a — m'°a* ale cuvintelor *amară, m'a (mea), m°ară (moară), ținim'°ară (inimioară)*;

f — f': filozof — filozof' (filozofi);

f — f' — f° — f'° în silabele *fa — f'a — f°a — f'°a* ale cuvintelor *afară, kaf'a (cafea), f°arte (foarte), gărăf'°ară (gărăfioară)*;

v — v': bolnav — bolnav' (bolnavi), priva — priv'a (privea);

va — v'a — v°a — v'°a: mucava, av'a (avea), kov°are (covoare), dumbrăv'°are (dumbrăvioare) bolnăv'°are (bolnăvioare);

t — t': artist — artișt' (artiști), karta — kart'a (carta — cartea);

t — t' — t°: takă — t'akă — t°akă (tacă — teacă — toacă):

ta — t'a — t°a — t'°a: luptară, put'a (putea), kupt°are (cuptoare), nevest'°ară (nevestioară);

d — d': Rado — bad'o (badeo);

d — d' — d°: dar — d'ar (de-ar fi) — d°ar (doar);

n — ń: an — ań (ani), adun — aduń (aduni), Ano — Mihńo (Mihneo);

na — ńa — n°a — n'°a: na — ńa (nea), n°astră (noastră) — fințiń°ară (fințînioară);

s — s' — s°: sară — s'ară (seară), sare — s°are (soare);

z — z' — z°: kutez — kutez' (cutez — cutezi), kuteza — neteźa (netezea), zale — z°ale (zoale);

ț — ț — ț°: soț — soț' (soți), sugița — înghiț'a (sughița — înghițea), țară — ț°ală (țoală);

ș — ș' — ș°: ghingaș — ghingaș' (gingaș — gingași), înfățișa — păș'a (pășea), șadă — ș°adă (șoadă);

j — j' — j°: vrej — vrej' (vreji), aranja — îngrij'a (îngrijea), jale — pîrj°ale (pîrjoale);

l — l' — l° — l'°: skol — skol' (scol — scoli), lak — l'ak (leac), lokui — l'orpăi (leorpăi), uluk — ul'uț (uliuț), klapă — pl'°apă (pleoapă), largă — l'°arkă (leoarcă);

r — r' — r° — r'°: zbor — zbor' (zbori), rade — r°ade (roade), tiner'°ară (tinerioară);

k — k' — k° — k'°: ridik — ridik' (ridic — ridichi), kar — k'ar (car — chiar), kadă — k°adă (cadă — coadă), kară — Nik°ară — k'°ară (cară — Nicoară — chioară), fric°aso — ok'°aso (fricoaso — ochioaso);

g — g' — g° — g'°: ung — ung' (unghi), gata — ģata (gheata), garafă — gar°afă (garoafă), g°anā — g'°agă (goană — ghioagă);

h — h' — h°: monah — monah' (monahi), înhață — h°ață (hoață);

č — č°: čară — č°ară (ceară — cioară);

ğ — ğ°: ğam (geam), hanğ°aikă (hangeoaică);

ị — ị°: să ịasă — tăị°asă (tăioasă).

★

Deoarece limba literară conține foarte mulți termeni internaționali de origine latină, greacă sau franceză, așa-numitele neologisme, termeni care încep cu voca-

BDD-A10311 © 1956 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:00:51 UTC)

lele *e* sau *i* neprecedate de iod (de ex. *emanație, epocă, eră, evoluție, examen, exploatare, explozie, institut, ipoteză, iradia, izotop* etc.), variantele *e, i* ale fonemelor vocalice « ă /e », « î /i » devin tot mai independente. Totuși, chiar și foarte mulți intelectuali, îndeosebi moldoveni, pronunță și în aceste cuvinte un iod înaintea lui *e*, resp. *i*: *ieemanație, iepocă, iexamen, iexplozie, iinstitut, iipoteză* etc.

E,i tind să devină foneme autonome. La aceasta contribuie și faptul că, în limba literară, între consoanele palatalizate și vocalele *e* sau *i* următoare nu se rostește, ca în majoritatea graiurilor regionale, un scurt element vocalic palatal mai închis decît *e* sau *i* următori, indiciu al caracterului palatalizat al consoanei precedente. Pe cînd în graiurile regionale cuvintele *des* sau *lin*, bunăoară, se pronunță *d'es, d'es, d'ĕs, d'ăs, d''ăs, l'in, l''in* etc., cu o foarte perceptibilă palatalizare în unele graiuri chiar cu o puternică muiere a consoanei urmate de *e, i*, în limba literară, ca în graiul muntean (Muntenia, Oltenia, sudul Ardealului și Dobrogea), palatalizarea consoanelor înaintea lui *e* sau *i* nu este sezisată de ureche [1]. În limba literară *bată—bate* se deosebesc, pentru ureche, prin opoziția *ă—e*, pe cînd în foarte multe graiuri regionale deosebirea dintre aceste două forme o constituie opoziția *t—t'*, deoarece *bate* este pronunțat *bat'e, bat'ĕ, bat'ă, bat'ă, bat''ă* etc. [2]. Sistemul vocalic al limbii romîne literare tinde tot mai mult să ia aspectul următor

i	î	u
e	ă	o
	a	

Faptul că limba literară e pe cale de a separa variantele fonemelor vocalice « ă /e » și î /i » în cîte două foneme vocalice autonome explică de ce poeții actuali, spre deosebire de Eminescu și de poeții din generația lui, se feresc de a face să rimeze pe *ă* cu *e* și pe *î* cu *i*.

În ce privește consonantismul limbii literare, el este cel arătat mai sus.

*

Sistemul fonematic al limbii romîne cu cele două corelații de timbru ale consoanelor, care au dat naștere celor patru serii de foneme consonantice se deosebește atît de sistemul fonematic al celorlalte limbi romanice, cît și de acela al limbilor vecine, slave. Prin originalitatea sa, el conferă limbii romîne un loc aparte nu numai în grupul limbilor romanice, ci și în sînul familiei limbilor indo-europene. Într-adevăr, nu cunosc altă limbă indo-europeană care să posede cele două corelații de timbru ale consoanelor. Doar unele limbi slave (bulgara de est, ucraineana, rusa, bielorusa, polona) și o limbă celtică, irlandeza, prezintă corelația palatală a consoanelor.

Existența celor patru serii de foneme consonantice, fiecare serie prezentînd alt timbru vocalic, îi dă limbii romîne o sonoritate bogată în nuanțe vocalice, compensînd astfel relativa monotonie a vocalismului ei.

[1] Totuși, și în Muntenia, Oltenia, Dobrogea și sudul Ardealului se aud pronunțări ca cele semnalate mai sus. Vezi SCL, I, p. 179, harta nr. 1 (cuvîntul *des*).

[2] Hărțile Atlasului lingvistic romîn conțin nenumărate exemple de asemenea pronunțări.

BDD-A10311 © 1956 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:00:51 UTC)